

REDACTIE: NICOLINE VAN DER SIJS

LEEG en IJDEL

De
invloed
van de bijbel
op het
Nederlands

Sdu UITGEVERS

7 BIJBELSE VOORNAMEN

DOREEN GERRITZEN, KARINA VAN DALEN-OSKAM EN
GERRIT BLOOTHOFT

Inleiding

Veel mensen dragen een voornaam die in de bijbel staat, maar zijn zich dat niet of nauwelijks bewust. En veel ouders geven hun kind een bijbelse naam, terwijl dat als motief bij de naamkeuze volstrekt geen rol speelt. Er zijn echter ook mensen die zich wel degelijk bewust zijn van de bijbelse achtergrond en betekenis van hun eigen naam of van de naam die zij kiezen voor hun kind.

Bijbelse namen zijn al in de vroege Middeleeuwen in gebruik gekomen. Hoe is dat proces verlopen? En is het mogelijk om te achterhalen wanneer ouders heel bewust voor een bijbelse naam hebben gekozen en welke motieven zij daarvoor hadden?

Eeuwenlang is het belangrijkste motief voor de keuze van een voornaam *vernoeming* geweest. Ouders gaven hun kind de naam van een familielid. Dus als opa een bijbelse naam had en zijn kleinzoon werd naar hem vernoemd, dan speelde de bijbel of het geloof daarbij geen rol. Het systeem van vernoeming maakt het dus lastig om eventuele andere, bijkomende motieven voor de keuze van een naam te achterhalen. Daarom is de eerste keer dat een naam wordt gegeven, of een duidelijke opleving of neergang in de populariteit van een naam, interessant om te bestuderen. Verder zijn perioden waarin vernoeming een minder belangrijke rol lijkt te spelen een belangrijke bron van informatie. De belangrijkste veranderingen in de Nederlandse namenvoorraad deden zich voor in de twaalfde en dertiende eeuw en in de periode na 1960. Wanneer werden bijbelse namen het eerst gebruikt en waarom werden zij toen in de namenvoorraad geïntroduceerd? Hoe is hun populariteit geweest in de eeuwen daarna, en wat is hun rol in de huidige naamgeving?

De opkomst van uitheemse namen

In de periode vóór de twaalfde eeuw kende het Nederlandse taalgebied het Germaanse naamgevingssysteem, met namen als *Adelmar*, *Hadewig*, *Everhard* en *Hildegard*. Hierin kregen kinderen een naam die was samengesteld uit delen van de naam van ouders, grootouders of andere verwanten. Dit leverde een rijke verscheidenheid aan namen op. Alhoewel er weinig genealogische gegevens uit die tijd voorhanden zijn, kunnen we ervan uitgaan dat dit principe veelvuldig werd toegepast. Vernoeming naar familieleden speelde een belangrijke rol in de (vroeg) middeleeuwse naamgeving. Vernoeming naar heersers kwam ook voor, maar we kunnen er veilig van uitgaan dat in ons taalgebied vernoeming naar familieleden het dominante principe bij de naamgeving was.

In de twaalfde en dertiende eeuw werd steeds meer voor niet-Germaanse namen gekozen. Het Germaanse namensysteem verkeerde toen al enige tijd in een stadium van afbraak. Daarvoor zijn twee oorzaken aan te wijzen: fonetische verschrompeling van de namen leidde ertoe dat steeds meer naamstammen samenvielen, en men ging over naar een ander vernoemingsprincipe, waarbij een gehele naam werd doorgegeven. Eerst gebeurde dat, onder Romaanse invloed, vooral in de adellijke geslachten. Later is dit soort vernoeming door de lagere standen overgenomen.

De uitheemse namen die de positie van de Germaanse namen in de loop van de Middeleeuwen aantastten, waren de namen van vereerde heiligen, waarvan er een aantal ook voorkomt in de bijbel, zoals *Johannes*, *Catharina*, *Petrus*, *Margaretha*, *Nicolaas* en *Elisabeth* – namen van Griekse, Latijnse en Hebreeuwse herkomst. Van deze voorbeelden kunnen de namen *Johannes*, *Petrus* en *Elisabeth* de als heilige vereerde persoon uit de bijbel aanduiden, maar er zijn ook andere heiligen van die naam die de naamkeuze beïnvloed kunnen hebben. Het lijken dus wel ‘bijbelse’ namen, maar het is onwaarschijnlijk dat persoonlijke kennis van de bijbel de aanleiding tot de opkomst van die nieuwe namen was. De in onze, bijbellezende, ogen ‘bijbelse’ namen zijn de namenvoorraad binnengekomen via vereerde *heiligen* met dezelfde naam/namen.

Net als bij de overgang naar het andere vernoemingsprincipe en het gebruik van toenames (de voorlopers van de huidige familienamen) is er

bij de opkomst van uitheemse namen volgens Gysseling sprake van een stroming ‘van Zuid naar Noord. De adel in Holland, Utrecht en Gelderland stond receptief ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden en de Rijnprovincie, en uit de adellijke kringen daalde de nieuwe mode af naar de lagere klassen. Ietwat conservatief toonde zich de adel in Overijssel en Drenthe. Bijzonder conservatief gedroegen zich de Friese gewesten: Friesland en Groningen.’

Met het populair worden van de namen van heiligen moet ook het motief dat aan de naamkeuze ten grondslag lag, veranderd zijn. Want hoewel vernoeming naar familieleden steeds een belangrijk benoemingsmotief zal zijn geweest, kunnen we uit het massaal in gebruik komen van heiligennamen afleiden dat deze gewoonte ook kon worden genegeerd. Zo werd vernoeming in het middeleeuwse Land van Heusden tamelijk strikt gehanteerd, maar uit het plotselinge opkomen van *Adriaan* en *Anthonis* gedurende de vijftiende eeuw is af te leiden dat deze gewoonte zo nu en dan werd losgelaten. Het ‘mechanisch selectieprincipe’, vernoeming, kon blijkbaar wijken voor een naamkeuze gebaseerd op associaties, op het beeld, het imago van de naam: het ‘connotatief selectieprincipe’. Beide begrippen zijn van Kohlheim. Hij stelt dat de opkomende gewoonte om kinderen heiligennamen te geven, verklaard moet worden vanuit de verandering van het selectieprincipe, van mechanisch naar connotatief. De heiligennamen waren tenslotte niet nieuw: nieuw was de gewoonte kinderen te vernoemen naar heiligen.

We kunnen dus constateren dat gedurende de Middeleeuwen de namen van niet-Germaanse herkomst, voor het merendeel heiligennamen, steeds meer terrein wonnen en dat de inheemse naamgeving daardoor deels verdrongen raakte. Zo vond Schoonheim in haar onderzoek naar voornamen van vrouwen in Holland en Zeeland tot en met de elfde eeuw geen niet-Germaanse namen, maar vanaf de twaalfde eeuw komen ze op. In de dertiende eeuw – haar onderzoek loopt tot 1300 – is al 27 procent van de namen niet-Germaans, en draagt 36 procent van alle vrouwen zo’n naam. Van der Schaar constateert in zijn onderzoeksg gebied, Noord- en Zuid-Holland en westelijk Utrecht, dat de verhouding tussen Germaanse en uitheemse namen na ongeveer 1500 omsloeg in het voordeel van de uitheemse namen. In Tilburg (Noord-Brabant) droegen in 1575 nog slechts 268 van de 950 personen (28 procent) een Germaan-

se naam. Duidelijk is dat de niet-Germaanse namen vanaf de late Middeleeuwen de overhand krijgen.

De gewoonte om kinderen heiligennamen te geven begint pas vanaf de twaalfde eeuw door te zetten. Waarom gebeurde dit niet al veel eerder? Het christendom is immers al in de zevende en achtste eeuw in het Nederlandse taalgebied verbreid. Iemand die het christendom aannam, hoefde zijn Germaanse naam blijkbaar niet in te ruilen voor een 'christelijke' naam (dat verklaart ook het bestaan van heiligen met Germaanse namen, zoals *Geertruida* en *Hubertus*). Het populair worden van de heiligennamen kan dan ook niet worden toegeschreven aan directe invloed van de Kerk. Vóór het concilie van Trente (1545-1563) gaf deze geen voorschriften ten aanzien van de naamgeving. Er waren wel kerkvaders die zich uitlieten over de naamgeving aan kinderen. Aan het einde van de vierde eeuw bijvoorbeeld drong Chrysostomus aan op het vervangen van de gebruikelijke, aan het heidendom herinnerende namen door heiligennamen. Deze uitspraken hadden echter geen gevolgen voor de naamkeuze.

Misschien was men aanvankelijk terughoudend bij het geven van heiligennamen vanwege de manier waarop heiligen werden vereerd. Die verering was in de late Oudheid en de vroege Middeleeuwen sterk verbonden met het graf en de relikwieën van de heilige. Bij zo'n materiële voorstelling van de werkingskracht van de heilige is vernoeming van kinderen naar heiligen blijkbaar niet aan de orde. Een ander verschijnsel dat ouders ervan kan hebben weerhouden hun kinderen heiligennamen te geven, is het feit dat in de vroege Middeleeuwen kinderen een heiligennaam kregen als ze bestemd waren voor een leven als geestelijke. De vraag dringt zich nu op welke omstandigheden ertoe hebben geleid dat vanaf de twaalfde, dertiende eeuw die terughoudendheid langzamerhand verdween en men de gewoonte ontwikkelde om kinderen heiligennamen te geven.

Nieuwe namen, nieuwe motieven

Als factoren om de opkomst van de heiligennamen te verklaren worden genoemd de kruistochten, waardoor men met andere volken en culturen in aanraking kwam, de stijgende invloed van de Kerk, de grotere invloed

van de lagere geestelijkheid en de opkomst van de bedelmonniken, vooral de franciscanen en dominicanen. Ook de opleving van de heiligenverering en de veranderde plaats van de heiligen in het leven van de middeleeuwse mens worden als factor genoemd. 'Het is alsof, vóór het einde van de 11e eeuw, heiligennamen taboe zijn. Dit is in overeenstemming met andere facetten van het geestesleven in die tijd. De God die aanbeden wordt is de heerser en wreker. Het sacrale boezemt angst en ontzag in. In de 12e eeuw heeft een grote kentering plaats in de mentaliteit. De late Middeleeuwer gaat zelfs familiair om met God en Zijn heiligen,' aldus Gysseling. Door Zender wordt dit expliciet in verband gebracht met de naamgeving. Vanaf de twaalfde eeuw gaan heiligen fungeren als beschermers voor vastomlijnde doelen: ter afwending van een bepaald onheil of ter bescherming van gilden en genootschappen, van reizigers en dergelijke. Dit leidde tot een enorme opbloei van de heiligenverering, waardoor de namen van de heiligen veel gehoord werden en zich, volgens Zender, zo tot op zekere hoogte als doopnaam opdrongen. Kohlheim relativeert dit verband met voorbeelden die aantonen dat de verering van een heilige juist pas invloed krijgt op de naamgeving wanneer het gewoonte wordt kinderen heiligennamen te geven. Hij stelt daarom dat we voorzichtig moeten zijn met het leggen van een causaal verband tussen de opleving van de heiligenverering en de rol van de heiligennamen in de doopnaamgeving.

Naast religieuze invloed worden de bevolkingsgroei en de opkomst van de steden als omstandigheden aangewezen die de verbreiding van de gewoonte kinderen heiligennamen te geven hebben gestimuleerd. Schoonheim vermoedt een verband tussen de stijging van het aantal niet-Germaanse namen en de bevolkingsgroei die vanaf de elfde eeuw in heel West-Europa plaatsvindt. Door de grotere gezinnen ontstond er behoefte aan meer verschillende namen. Zo kwam er ruimte voor 'nieuwe' namen. Van der Schaar noemt, naast enkele van de hierboven genoemde religieuze factoren, het toenemende handelsverkeer en de burgerij in de opkomende steden als factoren die hebben bijgedragen aan de overgang naar de heiligennamen. Hij verbindt dit met de veronderstelling dat de burgerij vaak minder conservatief en in de naamgeving minder gebonden was aan de traditie dan de hogere standen. In dit verband is de bevinding van Kohlheim voor de plaats Regensburg van belang. Hij onder-

zocht of het nieuwe naamgevingsprincipe, vernoeming naar heiligen, zich hoofdzakelijk door de invloed van bedelmonniken en de rondtrekkende predikers heeft uitgebreid of door informatieoverdracht tussen de Regensburgers onderling. Uit het verspreidingspatroon waarin de heiligennamen een plaats in de naamgeving hebben veroverd (vergelijkbaar met de manier waarop een griep zich verspreidt), is af te lezen dat het tweede het geval is. Dit betekent dat het ingeburgerd raken van het nieuwe benoemingsmotief in het middeleeuwse Regensburg vooral een interne kwestie was. Er lijkt dus sprake te zijn van 'mond-tot-mondreclame'.

Dat de heiligenamen zich vooral door interne beïnvloeding hebben verspreid, neemt niet weg dat we wel kunnen uitgaan van externe invloed bij de eerste aanzet tot de verandering – al was het maar omdat het zeer onwaarschijnlijk is dat men op zo veel verschillende plaatsen onafhankelijk van elkaar op hetzelfde idee komt. Bovendien zijn nieuwkomers in de naamgeving van Regensburg bijna allemaal namen van toentertijd vereerde heiligen, dus een koppeling met de heiligenverering moet voor de vernieuwende naamgevers en hun omgeving vanzelfsprekend zijn geweest. Daarmee is evenwel niets gezegd over het motief van de naamkeuze. Zo zijn er uit de periode waarin de heiligenamen als doopnaam opkomen geen bewijzen om aan te nemen dat een persoonlijke, religieuze relatie tot de heilige voor de naamkeuze van doorslaggevend belang was. Hoewel de heiligenverering zeker een rol heeft gespeeld bij de opkomst van de gewoonte kinderen heiligenamen te geven, kan het populair worden van de heiligenamen niet verklaard worden uit individuele devotie. De veranderde houding ten aanzien van heiligen is een van de voorwaarden voor het accepteren van het nieuwe type naamgeving, maar het vormt er geen oorzaak van.

Het in gebruik komen van heiligenamen bewijst dat het strikte vernoemingsstelsel werd losgelaten. Maar de grote verspreiding van deze namen is zeker ook te verklaren uit latere vernoeming naar familieleden die met zo'n nieuwe naam werden getooid. De populariteit van de heiligenamen in de dertiende eeuw blijkt uit de grote verscheidenheid aan verkorte vormen die we van dezelfde namen aantreffen. In de Lage Landen was de populairste jongensnaam de heiligennaam *Johannes*, die natuurlijk ook een bijbelse achtergrond heeft. Zoals het *Vroegmiddelneder-*

lands Woordenboek (dat ook alle namen uit de dertiende eeuw beschrijft) vermeldt, is de naam onder andere aangetroffen in de varianten *Han*, *Hanne*, *Hannekin*, *Hannoot*, *Hansin*, *Jan*, *Jannin*, *Jehan*, *Johan*. De vorm *Hans* kwam pas later in gebruik. Dezelfde persoon kon trouwens in de oorkonden met verschillende van deze naamvormen aangeduid worden, waaruit blijkt dat de herkomst van de naamvormen herkend werd, in ieder geval door de klerken die de oorkonden neerschreven. Ook de namen van de heiligen (en uit de bijbel afkomstige) *Jacobus* en *Petrus* deden het goed. Hiervan afgeleid zijn naamvormen als *Jacob* en *Coppin* of *Coppekin* (die te verklaren zijn uit het accent op de tweede lettergreep in de oorspronkelijke naam), respectievelijk *Peter* en *Pieter*. Het kort-maarkrachtige *Piet* is niet in het dertiende-eeuwse materiaal aangetroffen. De 'gewone' gebruiksvormen (roepnamen) worden trouwens ook gebruikt door auteurs van bijbelvertalingen of -bewerkingen uit die tijd. Zo spreekt *Jacob van Maerlant* in zijn *Rijmbijbel* (voltooid in 1271) over *Jan* en *Pieter* wanneer hij het heeft over de apostelen *Johannes* en *Petrus*.

Streng vernoeming

In de tijd van de Hervorming kwam heiligenverering in een kwaad daglicht te staan. Maar waar we een omwenteling in de naamgeving zouden verwachten, vond die niet plaats; ondanks hun afkeer van de heiligenverering bleven bij protestanten de namen van de heiligen, of liever gezegd de door de heiligenverering in gebruik gekomen namen (zoals *Klaasje*, *Pieter*, *Geertruida*, *Jan*, *Trijntje* en *Cornelis*), de meest voorkomende namen. De naamgeving van de protestanten onderging dus geen 'beeldenstorm'. Graaf omschrijft het als volgt: 'Hoe ging het hier te lande tijdens en sedert de Hervorming? Vader verliet de Moederkerk, maar behield natuurlijk zijn doopnaam, gelijk ook de kinderen. En al ontvingen de nakomende kinderen geen eigenlijken doopnaam meer: ze bleven toch geregeld en hoofdzakelijk naar grootouders of naaste verwanten genoemd worden. Dat leren ons de doop- en grafboeken der protestantse kerken, gelijk ook de verdere archieven.'

Er kwamen geen expliciete voorschriften ten aanzien van de doopnaamgeving voor protestanten. We zouden misschien verwachten dat protestanten overgaan tot een vernieuwing van de namenvoorraad door

inspiratie uit de bijbel te halen. De conserverende werking van de vernoemingstraditie heeft er echter voor gezorgd dat dat niet of nauwelijks aan de orde was. Zien we bij bijvoorbeeld protestanten in Engeland en later Amerika wel veel oudtestamentische namen als *Rebecca*, *Jeremy*, *Deborah* en *Samuel*, in Nederland zijn deze zeldzaam.

Hierboven werd al gemeld dat de (katholieke) Kerk pas bij het concilie van Trente (1545-1563) voorschriften met betrekking tot de naamgeving formuleerde. 'Tijdens en na de Hervorming wordt het geven van een heiligennaam door de kerkelijke overheid voorgeschreven. De gedoopte moest in zijn doopheilige een voorbeeld en beschermer voor het leven hebben. Maar het was ook een stellingname tegenover de afkeer van heiligen bij de protestanten,' aldus Ubachs. De katholieke synode van Doornik (1574) verbood om aan kinderen oudtestamentische namen te geven, omdat deze een bijzonder kenmerk van de protestantse kettters waren geworden. Dat dit ook werkelijk invloed had op de naamgeving is niet waarschijnlijk. Enerzijds omdat de naamgeving al in sterke mate bepaald was door de heiligennamen, en anderzijds omdat ook voor katholieken in die tijd gegolden zal hebben dat vernoeming in zo'n sterke mate de naamkeuze bepaalde dat er weinig ruimte overbleef voor een andersoortige naamgeving.

Vanaf de late Middeleeuwen tot aan de jaren zestig van de twintigste eeuw heeft de naamgeving geen ingrijpende wijzigingen ondergaan. Wel zullen er op kleine schaal namen bij zijn gekomen, vooral door immigratie. Zo is het opvallend vaker voorkomen van oudtestamentische namen in Zeeland waarschijnlijk te verklaren door immigratie van religieuze vluchtelingen, in het bijzonder de hugenoten. Namen als *Sara*, *Suzanna/Susanna* en *Dina*; *Abraham*, *Izaak*, *Jozias*, *Daniel/Daniël* en *David* zijn daar redelijk frequent en ook *Abigaël*, *Eva*, *Jobje* (een vrouwelijke vorm van *Job*), *Rachel*, *Saartje* en *Debora*; *Abel*, *Adam* (en *Adamus*), *Benjamin*, *Eliza*, *Gabriël*, *Jeremias*, *Job*, *Michaël*, *Salomon*, *Ezechiël*, *Samuel* en *Gideon* komen voor. Deze namen zijn gevonden in een bestand uit de Historische Steekproef Nederland (HSN), release Zeeland 98.2, gebaseerd op de geboorteakten uit de periode 1812-1922. Overigens valt in dit materiaal zowel bij de mannen als de vrouwen op dat ruim de helft van de oudtestamentische namen in Zeeuws-Vlaanderen te vinden is; ook op Walcheren komen relatief veel oudtestamentische namen voor. Vermel-

denswaardig is het aantreffen van *Elizabeth* vanwege de spelling met *z*. Ook elders komt die spelling wel voor, maar hij is toch typisch Zeeuws te noemen. De keuze voor een spelling met *z* of *s* heeft met religie te maken: *Elizabeth* wordt gebruikt in de (protestantse) Statenbijbel; *Elisabeth* komt voor in de (katholieke, Latijnse) Vulgaat. Bij katholieken vind je daarom *Elisabeth*, terwijl protestanten, en dan vooral protestanten in Zeeland, vaak de voorkeur geven aan de spelling met *z*. Overigens bleek uit de voornamen in protestantse doopboeken van Goes dat de voorkeur voor de spelling met *z* pas in de tweede helft van de achttiende eeuw inzet.

Hoewel er aanwijzingen zijn dat er in het verleden wel enige vernieuwing van de namenvoorraad plaatsvond, zal dit toch op zeer beperkte schaal zijn gebeurd. In het algemeen vertoont de naamgeving een zeer stabiel patroon. Zoals duidelijk zal zijn geworden laat dit zich verklaren door de strenge vernoemingsgewoonte die in veel families heerste. Die gewoonte had een conserverende werking op de naamgeving en zorgde ervoor dat veranderingen zich slechts langzaam konden voltrekken. Wanneer we dus de voornamen van hedendaagse ouderen bekijken, dan krijgen we niet alleen een beeld van de officiële namen gegeven tussen 1910 en 1940, maar ook van de periode ervoor. In die naamgeving domineren bij de vrouwen *Maria*, *Johanna*, *Anna*, *Cornelia*, *Wilhelmina*, *Elisabeth*, *Catharina*, *Hendrika*, *Adriana*, *Petronella* en bij de mannen *Johannes*, *Jan*, *Cornelis*, *Hendrik*, *Willem*, *Pieter*, *Gerrit*, *Petrus*, *Jacobus*, *Wilhelmus*. De verscheidenheid in de naamgeving is beperkt, want met de top-25 is bijna de helft van de ouderen benoemd. Beperken we ons tot grondvormen, waarbij we bijvoorbeeld *Jan*, *Janna*, *Jantje* en *Johanna* samen nemen onder de grondvorm 'Johannes', dan is de concentratie nog veel sterker: met de top-10 is bijna de helft benoemd. Ebeling spreekt in dit verband over 'de "eeuwige" top-tien.'

De officiële namen zijn overigens niet dezelfde als de roepnamen die in het dagelijks leven werden gebruikt. Die stemmen vaak niet overeen. 'De neiging om de kinderen anders te "noemen" dan ze "heten" is bij ons te lande (...) erg groot,' schrijft Kloeke in 1953. Wanneer we ouderen naar de eigen naam vragen, dan blijken de meest populaire roepnamen voor de mannen *Jan*, *Henk*, *Wim*, *Piet*, *Gerrit*, *Gerard*, *Frans*, *Theo*, *Hans*, *Willem*, *Johan*, *Kees*, *Joop* en voor de vrouwen *Maria*, *Annie*, *Johanna*, *Riet*,

Ria, Nel, Truus, Anna, Corrie, Joke, Henny, Tiny, Gerda, Willy, Janny te zijn. Hoewel de uitgang op *-ie* of *-y* als een modeverschijnsel kan worden beschouwd, zijn deze roepnamen toch traditioneel te noemen. Ook voor de mannelijke roepvormen geldt dat de meeste te herleiden zijn tot namen die reeds eeuwen tot de meest voorkomende behoren. We zien in deze lijstjes vormen van heel wat heiligennamen (en daaronder veel bijbelse namen) terug. Dat geldt nog steeds voor de populaire roepnamen onder vijftigers. Bij de mannen is er nog niet zoveel veranderd en zijn de populairste namen *Jan, Peter, Henk, Hans, Wim, Jos, Rob, John, Bert, Kees, Johan, Gerard, Theo, Frans, Paul, Willem, René*, maar bij de vrouwen zijn de roepnamen met *Ria, Joke, Wilma, Yvonne, Anja, Els, Marian(ne), Anneke, Elly, Ineke* al flink in beweging.

Moderne veranderingen

De enorme veranderingen in de voornaamgeving van de afgelopen decennia zijn zo evident dat we zonder twijfel van een omwenteling mogen spreken. De keuzevrijheid die ontstond door het loslaten van de vernoemingstraditie en de verruiming van de naamwet in 1970 maakte het mogelijk dat allerlei namen die voordien weinig of helemaal niet voorkwamen, populair werden. Heeft die vrijheid nu ook geleid tot een opleving in het (bewust) kiezen van namen uit de bijbel?

Het meest opvallende is de komst van allerlei ontleende namen, zoals *Niels, Michelle, Jeffrey, Kim, Dennis, Yvonne, Maurice* en *Jessica*. Deze ontleende namen wijzen op externe beïnvloeding, want ooit heeft een ouder zich via televisie, film, boek etc. of door een buitenlandse reis laten inspireren door een (al dan niet fictieve) naamdrager uit een andere taal. Vooral het Engels/Amerikaans (*Melanie, Tom, Sharon, Mike*) en Frans (*Manon, René, Nicole*) zijn in trek, in mindere mate het Italiaans (*Bianca, Marco*) en de Scandinavische (*Sven, Kirsten*) en Slavische (*Yoeri, Mariska*) talen; Duitse voornamen komen opmerkelijk genoeg vrijwel niet voor, mogelijk omdat ze geassocieerd worden met het nazi-tijdperk.

Over de sociale en culturele achtergronden van deze breuk met het oude systeem hoeven we niet zo uitvoerig te zijn als bij de eerste veranderingsfase, want het is duidelijk dat er in de naoorlogse decennia met nogal wat conventies en tradities is gebroken. Ook de veranderde opvat-

ting over de betekenis van familiebanden, de ontkerkelijking, de toenevende invloed van de massamedia, de betere onderwijsmogelijkheden (denk aan de toegenomen talenkennis) en buitenlandse vakanties zullen hebben bijgedragen aan de andersoortige naamgeving.

Een trend van de laatste decennia is een internationalisering van de naamgeving aan kinderen. Steeds meer wordt de lijst met populaire namen gedomineerd door namen die niet bij een taal zijn thuis te brengen en die algemeen westers te noemen zijn, zoals *Lisa, Thomas, Laura, Mark, Julia, Max, Iris* en *Lucas*. Daarbinnen vormen oudtestamentische namen een bijzondere groep (zie illustratie 7.1). Populair zijn onder meer *Naomi, Eva, Esther, Sarah/Sara, Suzanne, Judith* en *Rachel*, en bij de jongens *Daan* en *Daniël, Ruben, Bram, David, Sem, Sam* (een verkorting van *Samuel*) en *Job*. Hun populariteit danken deze namen ongetwijfeld aan het feit dat ze als mooie namen worden ervaren. Dat motief blijkt namelijk in de laatste decennia het allerbelangrijkst te zijn voor ouders. Overigens speelt daarnaast ook vernoeming naar familie nog steeds een belangrijke rol, want nog bijna de helft van de kinderen wordt op een of andere manier vernoemd. Meestal gebeurt dat in de tweede (en eventueel volgende) voornaam, zodat er in het dagelijks leven niets van te merken is. De betekenis van de naam en vernoeming naar idolen zijn voor weinig ouders van belang bij de naamgeving. Deze motieven scoren slechts enkele procenten.

Veel ouders zullen zich niet bewust zijn van het feit dat ze een bijbelse naam geven. Toch gaat dit niet voor alle naamgevers op, want soms zijn er aanwijzingen dat de bijbel direct als inspiratie heeft gediend. Dat zien we in sommige grotere gezinnen waarin veel bijbelse namen voorkomen. Zoals (in volgorde van geboorte):

Jonathan
Tabitha
Esther
Hannah
Samuël
David

Van de zes hebben er vijf een oudtestamentische naam; alleen *Tabitha* stamt uit het Nieuwe Testament. Een ander voorbeeld (het oudste kind eerst):

Job
 Thomas
 Ruben
 Hanna
 Lukas

Hierin zijn *Thomas* en *Lukas* nieuwtestamentisch, en algemeen heel populair. In deze gevallen kunnen we er wel van uitgaan dat de ouders bewust hebben gezocht naar bij elkaar passende namen en dat zij het voorkomen van de namen in de bijbel als verbindend element beschouwen. Over het algemeen zullen deze ouders ook een bijzondere affiniteit met het christelijke geloof hebben. Pas uit nader onderzoek kan duidelijk worden of dit gebruik van 'thematische' namen vooral in protestantse gezinnen voorkomt of ook in andere gezindten regelmatig wordt gehanteerd.

Van de wat kleinere gezinnen noemen we hier nog als voorbeelden de vier broers *David*, *Daniël*, *Joshua* en *Boaz*, en de vier zussen *Rebecca*, *Miriam*, *Judith* en *Esther*. Omdat dit allemaal oudtestamentische namen zijn, kan het hier ook gaan om joodse gezinnen. Soms is de bijbelse connectie minder duidelijk, bijvoorbeeld: *Aron*, *Nathan*, *Noah* en *Joëlle*. Hebben de ouders hier bewust bijbelse namen gezocht, of Engelse/Amerikaanse namen? En is in het laatste geval de bijbelse relatie toevallig of bewust? Het zal duidelijk zijn dat we zonder nadere gegevens van de betreffende ouders hierover geen stellige uitspraken kunnen doen. Van Lotte en Henk uit illustratie 7.2 weten wij wel met zekerheid dat zij bewust voor bijbelse namen hebben gekozen. Zij noemden hun kinderen *Rachèl*, *Benjamin*, *Jonah* *Joshua* en *David*. De volledige naam van de laatste is *David Chaim Isaac*, namen die de ouders mede hebben gekozen vanwege de betekenissen ervan, waaraan ook op het afgebeelde geboortekaartje gerefereerd wordt met de woorden 'liefje, leef en lach!' (persoonlijke mededeling).

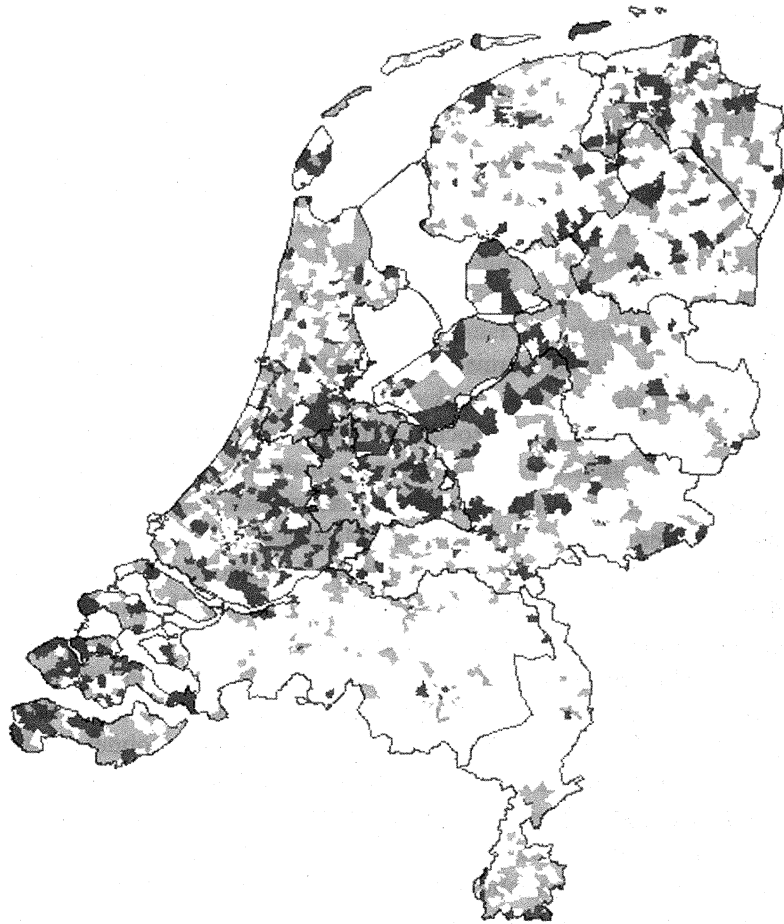
Naast de groep ouders die hun kinderen uit religieuze overwegingen bijbelse namen geeft, is er natuurlijk de meerderheid die gedreven wordt door esthetische principes. Ze zijn grofweg te scheiden in twee 'subculturen': de elite, die op zoek is naar klassieke, taalneutrale namen met een historische en culturele lading, en een groep met lage inkomens, die een voorkeur heeft voor lange, Amerikaans aandoende namen. De eerste

groep, waarbinnen namen als *Florentine*, *Olivier*, *Anne-Sophie*, *Maurits*, *Frédérique* en *Quirijn* vaak gegeven worden, kiest binnen de bijbelse namen voor bijvoorbeeld *Jonas*, *Hannah*, *Boaz*, *Timotheus* of *Hester*. De tweede groep geeft vaak namen als *Kimberley*, *Jeffrey*, *Melanie*, *Wesley*, *Samantha* en *Ricardo*. Kiezen ze voor bijbelse namen, dan wordt het wat vaker *Tamar*, *Aaron*, *Abigail*, *Deborah*, *Gabriel* of *Joshua*. Natuurlijk zijn er ook bijbelse namen die zich onttrekken aan deze tweedeling, zoals *Judith*, *Ruben*, *Esther*, *Jonathan*, *Mirjam*, *Simon* en *Mara*.

Conclusie

De voornamen die wij vanuit onze huidige bijbelkennis als bijbelse namen beschouwen, zijn in gebruik gekomen doordat zij bekend waren als heiligennaam. Verschillende sociaal-culturele veranderingen zorgden ervoor dat deze uitheemse, niet-Germaanse, namen pas in de loop van de twaalfde en dertiende eeuw aanzienlijk vaker dan incidenteel gebruikt gingen worden en aan het eind van de Middeleeuwen massaal in gebruik kwamen. In die periode moet de traditionele vernoeming naar familieleden minder strikt zijn geweest. Maar daarna speelde de vernoeming weer een grote rol, waardoor de geïntroduceerde uitheemse namen in frequentie bleven toenemen.

Doordat de bijbelse namen opgenomen werden in de traditionele namenvoorraad, is gewoonlijk niet vast te stellen wanneer ouders bewust voor een bijbelse naam voor hun kind hebben gekozen. Na de opvallende veranderingsfase in de naamgeving in de Middeleeuwen is de volgende revolutie in de voornaamgeving pas gestart in de jaren zestig van de twintigste eeuw – een veranderingsfase waar we nog steeds middenin zitten. In deze revolutie spelen bijbelse namen geen significante rol. Kern van deze fase is de grote vrijheid die ouders zich toeëigenden – en van rechtswege ook kregen – in de naamgeving. Hierboven hebben we daar verschillende voorbeelden van gegeven. Wat de bijbelse namen betreft is deze vrijheid te herkennen als een bewuste keuze van ouders wanneer in hetzelfde gezin meerdere kinderen een minder frequente bijbelse voornaam dragen. We kunnen dan met enige zekerheid aannemen dat de bijbelse herkomst van de naam een belangrijk motief voor de naamkeuze is geweest.

Illustratie 7.1 De verspreiding van oudtestamentische voornamen die in de periode 1983-2003 in Nederland aan kinderen zijn gegeven. Lichtgrijs 3-4%, donkergrijs 4-10% van de kinderen. Dominant is de protestantse strook van Zeeland tot Groningen.

דָּוִד חַיִּים יִצְחָק

ik ben er al
ik ben thuis
in het hier
in het nu
ik ben veilig
ik ben vrij
ik mag wonen
in het licht

Chuch Nhaat Hank

liekje, leef en lach!

David Chaim Isaac

3 april 2000

Jonah Joshua
Benjamin
Rachël
Lotte
Henk

Familie Harmsen-Müller

Illustratie 7.2 Geboortekaartje van David Harmsen

Bibliografie

- Bloothoofd, Gerrit, Emma van Niferick en Doreen Gerritzen (2004), *Over voornamen. Hoe Nederland aan z'n voornamen komt*, Utrecht.
- Dalen-Oskam, Karina van (1992), 'Biblical names in Early Middle Dutch charters and literary texts', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 36: 121-130.
- Dalen-Oskam, Karina van (1997), 'Namen in de Rijmbijbel', in: Karina van Dalen-Oskam, *Studies over Jacob van Maerlants Rijmbijbel*, Hilversum, 29-62.
- Ebeling, R.A. (1993), *Voor- en familienamen in Nederland. Geschiedenis, verspreiding, vorm en gebruik*, Groningen/'s-Gravenhage.
- Gerritzen, Doreen (1998), *Voornamen. Onderzoek naar een aantal aspecten van naamgeving in Nederland*, proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Gerritzen, Doreen (1998), 'Voornamen in Zeeland', in: *Zeeland* 7, 3, 104-115.
- Graaf, J.J. (1915), *Nederlandsche doopnamen naar oorsprong en gebruik*, 's-Gravenhage.
- Gyseling, M. (1965), 'Kenmerken van de Oudnederlandse persoonsnamen in de vroege middeleeuwen', in: *Frankisch, Merovingisch, Karolingisch* (red. A. Weijnen), Assen, 63-75.
- Gyseling, M. (1966), *Overzicht over de Noordnederlandse persoonsnamen tot 1225*, *Anthroponymica/Onomastica Neerlandica XVI*. Brussel/Leuven, 2-22.
- Kloeke, G.G. (1953), "'Welluidendheid" als factor bij de taalontwikkeling', in: *De Nieuwe Taalgids* 46: 89-102.

- Kohlheim, V. (1977), *Regensburger Rufnamen des 13. und 14. Jahrhunderts. Linguistische und sozio-onomastische Untersuchungen zu Struktur und Motivik spätmittelalterlicher Anthroponymie*, Wiesbaden.
- Kohlheim, V. (1977a), 'Zur Erforschung der Diffusion onomastischer Innovationen', in: *Beiträge zur Namenforschung Neue Folge* 12: 1-34.
- Littger, K.W. (1975), *Studien zum Auftreten der Heiligennamen im Rheinland*, München.
- Meertens, P.J. (1951), *Nederlandse familienamen in historisch perspectief*, *Anthroponymica/Onomastica Neerlandica* IV. Brussel/Leuven, 27-39.
- Schoonheim, Tanneke (2004), *Vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland tot het jaar 1300*, proefschrift Universiteit van Leiden.
- Schaar, J. van der (1953) *Uit de wordingsgeschiedenis der Hollandse doop- en familienamen*, Assen.
- Ubachs, P.J.H. (1990), 'Voornamen in de beide Limburgen 1500-1795, een eerste verkenning'. In: *Munire ecclesiam*. Opstellen over 'gewone gelovigen' aangeboden aan prof. dr. W.A.J. Munier ss.cc. bij zijn zeventigste verjaardag, Maastricht, 56-79.
- Vroegmiddelnederlands Woordenboek*: Pijnenburg, W.J.J., K.H. van Dalen-Oskam, K.A.C. Depuydt, T.H. Schoonheim (2001), *Vroegmiddelnederlands Woordenboek. Woordenboek van het Nederlands van de dertiende eeuw in hoofdzaak op basis van het Corpus-Gysseling*. 4 Dln., Leiden/Groningen.
- Weijnen, A. (1952), 'Oude Germaanse namen in de Meierij', in: *Land van mijn hart* (feestbundel Th.J.A.J. Goossens), Tilburg, 130-137.
- Zender, M. (1959), *Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde. Die Heiligen des mittleren Maaslandes und der Rheinlande in Kultgeschichte und Kultverbreitung*, Düsseldorf.